

Anıl Ergüner

<https://orcid.org/0000-0002-8534-5918>

Graduate Student, Erciyes University, Institute of Social Sciences, Department of History, Medieval History, Türkiye, anilerguner96@gmail.com

Muhammed İbrahim Yıldırım

<https://orcid.org/0000-0002-8324-6991>

Associate Professor Erciyes University, Faculty of Literature, Department of History, Türkiye, m.ibrahimyildirim@erciyes.edu.tr

Atıf Künyesi | Citation Info

Ergüner, A. ve Yıldırım, M. İ. (2024). İbrahim Yınal ve Siyasî Faaliyetleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (4), 2373-2395. <https://doi.org/10.46868/atdd.2024.712>

İbrahim Yınal ve Siyasî Faaliyetleri

Öz

Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı Tuğrul Bey döneminde yapılan fetihler neticesinde devletin sınırları oldukça genişlemiştir. Bu dönemdeki fetih hareketlerinin en önemli simalarından biri Tuğrul Bey'in aynı anneden kardeşi İbrahim Yınal'dır. İbrahim Yınal, Selçuklular'ın Gaznelileri 1040 tarihli Dandanakan Savaşı'nda mağlup etmesiyle Tuğrul Bey'in emrine girmiş ve batı yönünde yapılan fetihlerde büyük katkılar sağlamıştır. İran coğrafyasında yaptığı fetihlerle büyük başarılar kazanan İbrahim Yınal, daha sonra Azerbaycan Valiliği'ne atanarak Anadolu'da faaliyetlerde bulunmuş ve burada da önemli askerî başarılar elde etmiştir. Tuğrul Bey, Anadolu harekâtından sonra İbrahim Yınal'dan fethettiği yerlerin teslim edilmesini istemiş, bu durum da İbrahim Yınal'ın isyan etmesine sebep olmuştur. Fakat İbrahim Yınal'ın isyanı güçlü bir orduya sahip olan Tuğrul Bey tarafından bastırılmıştır. Sultan, isyanına rağmen kardeşini affetmeyi tercih etmiştir. İsyandan sonra giriştiği faaliyetlerle yeni başarılar elde eden İbrahim Yınal, bir süre sonra ikinci defa isyan girişiminde bulunmuştur. Onun bu ikinci isyanı zorla da olsa bastırılmıştır. Ancak bu defa affedilmeyip idam edilmiştir. İbrahim Yınal, elde ettiği zaferleri ve isyan girişimleriyle Büyük Selçuklu Devleti tarihinin en önemli simalarından biri olmuştur. Dolayısıyla Tuğrul Bey döneminin aydınlatılması için İbrahim Yınal ve siyasî faaliyetlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada İbrahim Yınal ve siyasî faaliyetleri tarihî kaynaklar ışığında incelenerek Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk döneminin aydınlatılmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oğuzlar, Büyük Selçuklu Devleti, İbrahim Yınal, Tuğrul Bey

Ibrahim Yınal and Political Activities

Abstract

As a result of the conquests made during the reign of Tuğrul Bey, the first ruler of the Great Seljuk State, the borders of the state expanded considerably. One of the most important figures of the conquest movements in this period was Ibrahim Yınal, Tuğrul Bey's brother from the same mother. After the Seljuks defeated the Ghaznavids in the Battle of Dandanakan in 1040, Ibrahim Yınal entered the command of Tugrul Beg and made great contributions to the conquests made in the western direction. Ibrahim Yınal, who gained great successes with his conquests in Iran, was later appointed as the governor of Azerbaijan and carried out activities in Anatolia, where he also achieved important military successes. After the Anatolian campaign, Tugrul Beg asked Ibrahim Yınal to surrender the conquered places, which caused Ibrahim Yınal to rebel. However, Ibrahim Yınal's rebellion was suppressed by Tugrul Beg who had a strong army. Sultan preferred to forgive his brother despite his rebellion. Ibrahim Yınal, who achieved new successes with his activities after his rebellion, attempted to revolt for the second time after a while. This second rebellion of his was suppressed by force. However, he was not forgiven this time and was executed. Ibrahim Yınal became one of the most important figures in the history of the Great Seljuk State with his victories and rebellion attempts. Therefore, Ibrahim Yınal and his political activities should be analysed in order to enlighten the period of Tugrul Beg. In this study, it is aimed to contribute to the enlightenment of the first period of the Great Seljuk State by analysing Ibrahim Yınal and his political activities in the light of historical sources.

Keywords: *Oghuzes, Great Seljuk State, Ibrahim Yınal, Tugrul Beg*

Giriş

Selçuklu hanedanına ismini veren Selçuk Bey'in Mikâil isminde bir oğlu bulunmaktaydı. Mîrhând'ın (2018) naklettiğine göre Mikâil, bir kalenin muhasarası esnasında vücuduna ok isabet etmesiyle vefat etti (s. 20). Onun vefatından sonra Çağrı ve Tuğrul Bey'in de annesi olan karısı, Türkler'deki levirat¹ geleneğine uygun olarak Selçuk'un diğer oğlu Yusuf ile evlendirildi (Kafesoğlu, 1958, s. 121; Turan, 2022, s. 85). İbrahim Yınal, Yusuf Yınal'ın Mikâil'in ölümü üzerine dul kalan eşiyle yaptığı evlilikten dünyaya geldi (Piyadeoğlu, 2013, s. 119). Dolayısıyla İbrahim Yınal, babasından ötürü Çağrı Bey ile Tuğrul Bey'in amcalarının oğlu iken, annesinden ötürü üvey kardeşidir. Onun "Yınal"² ismiyle anılması ise babasından dolayıdır. Kaynaklarda

¹Levirat; babanın ölümünden sonra dul kalan üvey anneyle, ağabeyin ölümü üzerine dul kalan yengeyle veya amcanın ölümü üzerine dul kalan yengeyle evlenme usulü olarak tanımlanmaktadır (Kurtoğlu, 2021, s. 85).

²"İnal" olarak da zikredilen "Yınal" kelimesi Kaşgarlı Mahmûd (1985) tarafından "Anası Hatun (kökten), babası ortalık adamlarından bulunan bütün gençlere verilen ad" şeklinde tanımlanmıştır (s. 122). İbrahim Kafesoğlu (1958) "Yınal" kelimesinin şahıs adı olmadığını, hanedana mensubiyeti gösteren prens anlamında bir ünvan olduğunu ifade etmiştir (s. 120).

doğum ve ölüm tarihine ilişkin bir bilgi bulunmayan İbrahim Yınal'ın lakabı Seyfüddevle'dir (Ebu'l-Ferec, 1987, s. 310). Seyfüddevle kelimesini oluşturan Arapça "seyf" kelimesi "kılıç, tığ, şimşir" anlamlarına gelirken, yine Arapça olan "devle" kelimesi ise "devlet" manasındadır (Şemseddin Sami, 2019, s. 254, 1074). Şu halde Seyfüddevle'nin "devletin kılıcı" anlamında bir lakap olduğu görülmektedir.

İbrahim Yınal'ın elde ettiği başarılar ile Tuğrul Bey'in komutanları ve Selçuklu hanedan mensupları arasında temayüz eden bir şahsiyet olduğu görülmektedir. Nitekim o Dandanakan Savaşı'nda Gaznelilere karşı kazanılan zaferden sonra batı yönünde girişilen fetih hareketlerinin en önemli simalarından birisi olacaktır. Bununla birlikte İbrahim Yınal isminin kaynaklarımıza giriş tarihinin 1038 senesi olduğu görülmektedir ki, bu da kazandığı başarılar ile öne çıkmış bir isme tarihî kaynaklarda geç tesadüf ettiğimizi göstermektedir. Bu durumun Selçukluların küçük bir topluluk olması ve Tuğrul, Çağrı ve Musa Yabgu tarafından yönetilmesi ile izah edilebileceği bazı araştırmacılarca ifade edilmiştir (bkz. Piyadeoğlu, 2013, s. 120). Selçukluların Mayıs 1035 tarihinde Hârizm'den hareketle Horasan topraklarına girişi onları Gazneliler ile karşı karşıya getirecektir. 900 atıyla Ceyhun Irmağı'nı geçen Selçuklular, kendilerine katılan Türkmenler ile birlikte Âmul'u yağma ettiler. Daha sonra ise Merv ve Nesâ taraflarına gelip bu bölgeye yerleştiler (Beyhakî, 2022, s. 654-655; Köymen, 2019, s. 42-43). Selçukluların Ceyhun Irmağı'nı geçtikten sonra altı ay gibi kısa bir sürede Arslan Yabgu Türkmenleri'nin katılımı ile daha da güçlendiği dikkati çekmektedir. Nitekim bu kısa süre zarfında Selçuklu ordusu 10.000 atlıdan oluşan önemli bir askerî güç haline gelmiştir ki, bu durum Gazneli Devleti'nin tehlikeyi idrak etmesine sebep olmuştur (Köymen, 1976, s. 6). Selçukluların Horasan'a girişi onları Gazneliler ile mücadeleye sürükledi. Taraflar arasında 29 Haziran 1035 tarihinde Nesâ yakınlarında meydana gelen savaşı Selçuklular kazandı (Beyhakî, 2022, s. 449; Öngül, 2022, s. 13). Nesâ Savaşı'ndan sonra yapılan uzun müzakerelerden sonra Tuğrul Bey'e Nesâ, Çağrı Bey'e Dihistan, Musa Yabgu'ya ise Ferâve iktâ edildi (Beyhakî, 2022, s. 455-457; İbnü'l-Esîr, 2022, s. 30). Nesâ'da kazandıkları zafer neticesinde elde ettikleri kazanımlar Selçukluları durdurmadı. Onlar Ocak 1036'da sınır ihlali yaparak Ferâve, Cüzcân ve Serahs'a akınlarda bulunup buraları yağma etmeye başladı. Akınlara Belh ile Sistan'a kadar genişledi (Köymen, 1976, s. 10; Özgüdenli, 2021, s. 71). Horasan'da istikrarın bozulması Gazneliler ile Selçukluları yeniden karşı karşıya getirdi. Neticede taraflar Mayıs 1038 tarihinde Serahs civarında bulunan Telhâb'da karşı karşıya geldi ve bu şiddetli savaşı Selçuklular kazandı (Beyhakî, 2022, s. 509-510).

Beyhakî'nin Telhâb Zaferi'nden sonraki süreç hususunda naklettikleri (2022, s. 516-519), İbrahim Yınal'ın faaliyetleri hakkında değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Buna göre; 200-300 kadar atlıyla Nişabur önlerine gelen İbrahim Yınal, şehir halkına Tuğrul Bey, Çağrı Bey ve Musa Yabgu'nun öncüsü olduğunu, şayet savaş yapacaklarsa dönüp bu durumu onlara bildireceğini söyledi. Ayrıca kent barış ile teslim edilirse hutbenin Selçuklular adına okunacağını ve arkasından büyük bir ordunun geleceğini de bildirdi. Bunun üzerine Nişabur âyânı Kadı Saîd'in evinde toplandılar ve şehri barış ile teslim etme kararı aldılar. İbrahim Yınal bu durum üzerine halka can ve mal güvenliği için teminat verdi. Daha sonra Bağ-i Hurremek'e inen İbrahim Yınal'ın adına merasim ve ziyafetler düzenlendi. Cuma günü ise hutbeler Tuğrul Bey adına okundu. İbrahim Yınal'ın şehri teslim alıp sükûneti sağlaması üzerine Tuğrul Bey, çoğunluğu zırhlı olan 3.000 süvari ile şehre girdi. Böylece İbrahim Yınal'ın kaynaklarda adına rastladığımız ilk vazifesini başarıyla yerine getirmiştir.

1. İbrahim Yınal'ın İran Coğrafyasındaki Faaliyetleri

İbrahim Yınal'ın Nişabur'u teslim almasından sonra, Dandanakan Savaşı'nın sonuna kadar kaynaklarda adına rastlamamaktayız. Dolayısıyla bu dönemdeki faaliyetleri hakkında bilgi sahibi değiliz. 1040 yılında Dandanakan'da Gazneli ordusunu mağlup eden Selçuklular, zaferden kısa bir süre sonra Merv şehrinde bütün Selçuklu ileri gelenlerinin katıldığı bir kurultay düzenledi. Kurultayda Selçuklular arasında toprak taksîmi yapılmış ve takip edilecek fetih planları ortaya konmuştur. İbrahim Yınal'ın Irak'a gidecek olan Sultan Tuğrul Bey'in hizmetine girdiği ve Batı cihetindeki faaliyetlerde rol oynayacağı kaynakların ifadelerinden anlaşılmaktadır (Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, 2020, s. 67-69; Zahîru'd-dîn Nîşâbü'rî, 2018, s. 82-83; Râvendî, 2020, s. 101-103; Köymen, 2021, s. 357-361).

İbrahim Yınal'a daha sonra Kuhistân ve Cürcân'ın idaresinin verildiği görülmektedir (Ahmed b. Mahmud, 1977, s. 37). Bir müddet sonra kısa süreli hâkimiyet sürdüğü anlaşılan Dihistân'ın idaresini üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu kısa süreli hâkimiyetin sebebi Tuğrul Bey tarafından Türkmenleri kontrol altına almakla görevlendirilecek olmasıdır. Bu durum ise İbrahim Yınal'ın faaliyet sahasının Batı İran'a yönelmesi sonucunu doğuracaktır (Piyadeoğlu, 2013, s. 122). Göktaş, Kızıl, Boğa, Oğuzoğlu Mansur, Anasioğlu gibi beylerin idaresi altındaki Arslan Yabgu Oğuzları, 1039 tarihinde Kâkûyî³ emirlerinden Alâüddevle'nin yönetiminde olan Rey şehrini ele geçirdi. Şehri yağma eden Türkmenler, Rey'de Azizü'd-devle Kızıl Bey'in başında bulunduğu bir Türkmen Beyliği kurdu (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 13-16; Turan, 2022, s. 111).

³ Kâkûyîler 1007-1119 tarihleri arasında Cibâl (Irak-ı Acem) ve Yezd'de hüküm süren Deylem asıllı bir hânedandır (Güner, 2001, s. 219).

Bunun üzerine Alâüddeve, Abbasî Halifesi Kaim-Biemrillâh'tan yardım talep etti. Durumun Halife tarafından Tuğrul Bey'e bildirilmesinden sonra Selçuklu Sultanı, mezkûr Türkmenleri itaat altına almak için Dihistân'ın idaresiyle meşgul olan İbrahim Yınal'ı vazifelendirdi (Sevim & Merçil, 2020, s. 38; Öngül, 2022, s. 24). İbrahim Yınal, almış olduğu bu vazifeye Nişâbur'u teslim almasından sonra ilk defa bir askerî faaliyetiyle kaynaklarımıza girecektir. İbrahim Yınal'ın Rey'e doğru hareket etmesiyle şehirdeki Oğuzlar kaçarak Diyarbakir ve Musul taraflarına gitti. Rey üzerine yürüyen İbrahim Yınal, bir taraftan da Kâkûyîler'den Ebû Mansûr Ferâmürz'e haber göndererek anlaşmak istedi. Ancak Ebû Mansûr bunu kabul etmediği gibi Hemedan ve Berûcird'i ele geçirmiş, İsfahan'ı da kardeşi Gerşasf'a iktâ etmiştir (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 17, 37). İbnü'l-Esîr, İbrahim Yınal'ın 1041/42 yılında Rey'e yürüdüğünü kaydetmekle birlikte (2022, s. 17), şehrin bu tarihte İbrahim Yınal tarafından ele geçirilmiş olduğuna dair doğrudan bir bilgi vermez. Abdurrahman İbnü'l-Cevzî ise 1042/43 (h. 434) yılı olayları arasında Tuğrul Bey'in verdiği vazife ile İbrahim Yınal'ın Rey ve Cibâl'i ele geçirdiğini zikretmektedir (2014, s. 8).

Rey'de düzeni sağlayan İbrahim Yınal, civardaki diğer şehirleri de ele geçirdi. Daha sonra Berûcird'e giderek buraya da hâkim oldu. Ardından Ebû Kâlicâr Gerşasf b. Alâüddeve'nin hâkim olduğu Hemedan üzerine yürüdü. İbrahim Yınal'ın Hemedan'a yaklaşmasıyla şehri terk eden Gerşasf, buradan Sâbûrhâst'a gitti. İbrahim Yınal, Hemedan'a gelerek şehrin önlerinde karargâh kurdu. Hemedan halkı İbrahim Yınal ve Sultan Tuğrul'a itaat edeceklerini, ancak Gerşasf'ın yeniden döneceğine dair endişeli olduklarını, bu yüzden onu mağlup ettiği veya bölgeden uzaklaştırdığı takdirde itaat etmeye hazır olduklarını bildirdi. İbrahim Yınal bunun üzerine Hemedan halkından bir miktar para aldıktan sonra Sâbûrhâst'ı muhasara etti. Halk, Oğuzlardan korktuğu için İbrahim Yınal'ın kuvvetlerine karşı koymak istedi. Ancak İbrahim Yınal şehri zorla ele geçirmeye muvaffak oldu (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 40).

Cürcân, Taberistan ve Hârizm meselelerini halleden Tuğrul Bey, kısa bir süre sonra Rey şehrine gitmek üzere Horasan'dan ayrıldı. İbrahim Yınal, Tuğrul Bey'in Rey'e geldiğini haber aldı ve bunun üzerine yanına giderek onu karşıladı. Tuğrul Bey Rey'e geldikten sonra İbrahim Yınal tarafından ele geçirilen Rey ve el-Cibâl'deki şehirleri ondan teslim aldı. Ayrıca İbrahim Yınal'ı Kirman üzerine gönderdiği, ancak onun Kirman'a gitmeyip Sicistan'a gittiği rivayet edilmektedir (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 40-42; Sevim & Merçil, 2020, s. 38). Bu durum ileride de işleyeceğimiz gibi, Tuğrul Bey ile İbrahim Yınal arasındaki problemleri başlatacak olan ilk kıvılcım olarak değerlendirilebilir. Türk devlet geleneğine göre, fethedilen bölgenin fetheden kişide kalmasına mukabil, burada bu gelenek uygulanmamıştır. Nitekim bu durumun İbrahim

Yınal'da rahatsızlık meydana getirdiğini, onun Tuğrul Bey'in emri olan Kirmân'a gitmeyip Sicistân'a gitmesinden çıkarabiliriz. Bunu tepkisel bir hareket olarak okumak da mümkündür (Piyadeoğlu, 2013, s. 124-125; Yazar, 2017, s. 31). Gregory Abû'l-Farac (1987), 1042/43 (h. 434) senesinde İbrahim Yınal'ın Bağdat'a başında ok ve yay resmi bulunan bir mektup gönderdiğini ve şöyle söylediğini nakletmektedir:

“Şehinşah-i Selçuki Tuğrul Bey, Horasan ve Harezm'in hükümdarıdır. Kendisi Bedevilerin hac yollarında neler yaptıklarını ve Allah'ın evinde ibadet için gidenlerin nasıl yakalanıp soyulduklarını haber aldığı için Bağdat'a bir ordu göndermek için hazırlanıyor. Ordusunu izzet-ü ikram ile ve hediyelerle karşılayarak sulh ve müsalemetin bütün dünyaya hakim olmasını temin için hazırlanın.” (s. 298)

Abû'l-Farac'ın kaydettiği bu bilgilere rağmen ne mezkûr müellifin eserinde, ne de Büyük Selçuklular hakkında bilgi veren başka bir Orta Çağ kaynağında bu tarihlerde İbrahim Yınal'ın Bağdat üzerine bir harekâtına rastlamamaktayız. Cihan Piyadeoğlu (2013), bu harekâtın Sultan Tuğrul Bey tarafından engellenmiş olmasını mümkün görmektedir. Nitekim İbrahim Yınal, yukarıda da zikrettiğimiz üzere bu tarihlerde Kirmân'a gönderilmek istenmiştir. Piyadeoğlu'na göre Tuğrul Bey'in Abbâsî Hilafet merkezine karşı böyle bir harekâtı tasvip etmemiş olması, bu yüzden İbrahim Yınal'ı başka bir bölgenin fethi için göndermiş olması muhtemeldir (s. 125).

Kâkûyîlerden Ebû Kâlicâr Gerşasf b. Alâüddevle 1044/45 (h.436) tarihinde Hemedan'ı ele geçirerek Tuğrul Bey'in şehirdeki naiplerini kovdu ve hutbeyi Büveyhî hükümdarı Ebû Kâlicâr (1044-48) adına okuttu. Daha sonra ise Büveyhîlere itaat arz etti. Tuğrul Bey, ertesi sene kardeşi İbrahim Yınal'a el-Cibâl diyarına gitmesini ve bölgeyi zapt etmesini emretti. İbrahim Yınal'ın aldığı emir gereği Hemedan'a yürümesi üzerine ondan korkan bölge hâkimi Gerşasf kaçarak el-Cevzakan Kürtleri'nin yanına gitti. Böylece Hemedan yeniden Selçuklular'ın eline geçti (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 45-46; Merçil, 2021, s. 32). İbrahim Yınal bu tarihlerde bugünkü İran-İrak sınırındaki bölgede hüküm süren yerel bir hanedan olan Annâzîler ile karşı karşıya geldi. Annâzî hanedanından Hüsâmüddevle Ebü's-Şevk Fâris (1010-1046), İbrahim Yınal'ın faaliyetleri üzerine ondan korkarak Dînever'den Karmîsîn'e gitti. Bunun üzerine bölgedeki kentleri ele geçirmek isteyen İbrahim Yınal, Dînever'i ele geçirdikten başka Karmîsîn üzerine yürüdü. İbrahim Yınal'ın üzerine gelmesiyle Hulvân'a hareket eden Ebü's-Şevk, şehrin müdafaa edilmesi için Şâzencan Kürtleri ve Deylemliler'den oluşan bir askerî kuvveti Karmîsîn'de bıraktı. Ebü's-Şevk'in Karmîsîn'de bıraktığı askerî birliğin İbrahim Yınal'a karşı başarılı olduğu görülmektedir. Nitekim İbrahim Yınal Karmîsîn'e giremeyip şehirden ayrıldı. Bununla birlikte İbrahim Yınal'ın şehirden kolayca vazgeçmediği de anlaşılmaktadır. Zira bir süre sonra çadır ve obalarıyla geri döndü. Karmîsîn'e yönelik ikinci

harekâtında daha kalabalık bir kuvvete sahip olduğu anlaşılan İbrahim Yınal, Ocak 1046 (Receb 437) tarihinde şehri zapt etti. Ebü's-Şevk'in askerlerinden pek çoğunu da öldürdü. Ölümden kurtulanların ise mal ve silahlarını müsadere ederek şehirden kovdu. Ayrıca şehri de yağma etti (İbnü'l-Esîr, 2022, s.46; Özeydın, 1991, s. 216).

İbrahim Yınal'ın faaliyetlerinden haberdar olan Ebü's-Şevk, ailesini ve silahlarını Hulvân'dan Sîrevân Kalesi'ne yolladı. İbrahim Yınal da bu sırada Şubat/Mart 1046 (Şaban 437) tarihinde es-Saymera'ya giderek burayı da ele geçirdi. Öte yandan bu bölgenin yakınlarında oturan Cevzakan Kürtleri'ne de saldırarak ağır bir darbe indirdi. Ardından Mart 1046'da (Şaban ayı sonları) Hulvân'a ulaştı. Bu esnada Hulvân halkı korkudan şehri terk etti. Hulvân'ı ele geçiren İbrahim Yınal, şehri yağmaladıktan sonra tahrip ederek buradan ayrıldı. Bu esnalarda Hûzistan'da bulunan ve İbrahim Yınal'ın faaliyetlerine son derece üzülen Büveyhî Ebû Kâlfîcâr onu ve Oğuzları bölgeden uzaklaştırmak istediye de, çok sayıda hayvanının telef olmasıyla sefere çıkamadı (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 46-47).

İbrahim Yınal, Hulvân'dan ayrılırken Karmîsîn'e Bedr b. Tâhir b. Hilâl'i vali olarak tayin etti. Bu sıralarda Ebü's-Şevk'in vefatı üzerine yerine geçen kardeşi Mühelhil, Karmîsîn üzerine yürüdü. Onun bu hareketi üzerine Bedr b. Tâhir şehirden ayrıldı. Mühelhil Karmîsîn'i zapt ederken oğlu Muhammed'i de İbrahim Yınal'ın askerlerinin bulunduğu Dînever üzerine gönderdi. Muhammed ile İbrahim Yınal'ın askerleri arasında meydana gelen savaşta iki taraftan da pek çok asker öldü. Neticede Muhammed savaştan galip çıkarak 1046/47 (h.438) tarihinde Dînever'i ele geçirdi (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 47). Böylece İbrahim Yınal'ın askerî harekâtı ile ele geçirilen Dînever ve Karmîsîn Selçukluların elinden çıkarak yeniden Annâzîler'in eline geçmiş oldu.

Dînever ve Karmîsîn'in Selçukluların elinden çıkmasından sonra, aynı sene içinde Annâzî hanedanı içinde sorunlar çıktı ve bu sorunlar İbrahim Yınal isminin kaynaklarda yeniden zikredilmesi sonucunu doğurdu. Mühelhil, Ebü's-Şevk'in ölümü üzerine onun karısı ile evlendi. Ayrıca çevresini küçümsemeye başladı ve eş-Şazencan Kürtleri'nin de haklarını kısıtı. Bu durum Annâzî hanedanında birtakım sorunların yaşanmasına sebep oldu. Ebü's-Şevk'in oğlu Sa'dî, İbrahim Yınal'a haber göndererek kendisine katılmak istediğini ilettili. Sa'dî'nin talebini kabul eden İbrahim Yınal, ayrıca babasına ait yerlere hâkim olması için yardım edeceğine dair söz verdi. İki tarafın birlikte hareket etmeye dair muvafakatı üzerine Sa'dî b. Ebü's-Şevk, eş-Şâzencan Kürtlerinden müteşekkil bir kuvvetle İbrahim Yınal'a katıldı. Öte yandan Oğuzlardan bir grubun da iltihakıyla daha da kuvvetlenen İbrahim Yınal, Sa'dî'yi Hulvân üzerine sevk etti. Sa'dî'nin Hulvân'a hâkim olmasıyla Eylül/Ekim 1046 (Rebîülevvel

438) tarihinde şehirde hutbe İbrahim Yınal adına okundu (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 48; Özaydın, 1991, s. 216). Burada hutbenin Sultan Tuğrul Bey adına değil, İbrahim Yınal adına okunması dikkati çekmektedir.

İbrahim Yınal, ertesi sene (1047-48/h.439) Gerşasf b. Alâüddeve adına Ukber b. Fâris tarafından muhafaza edilen Kinkever Kalesi'ni muhasara etti. Ukber, kalede yiyecek bitince erzak deposunu taş ve toprakla doldurdu. Kapı aralıkları ile taş ve toprakla görünen kısımlara bir miktar yiyecek serpti. Böylece erzak deposunu dolu göstermek istiyordu. Bu planında başarılı da oldu. Ukber, İbrahim Yınal'ın elçisine erzak deposunu gösterdi. Elçi taş ve toprakla doldurulan deponun erzakla dolu olduğunu zannetti. Böylece İbrahim Yınal'a karşı Ukber'in eli güçlendi. Ukber, İbrahim Yınal'ın elçisine Gerşasf'a, mallarına ve kalede bulunan kişilere dilediği şartlarda emân verilirse kaleyi teslim edeceğini bildirdi. Elçi kaledeki vaziyeti ve Ukber'in şartlarını İbrahim Yınal'a anlattı. İbrahim Yınal'ın Ukber'in şartlarını kabul etmesiyle kale Selçuklulara teslim edildi (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 49).

Kinkever Kalesi'ni zapt ederek Hemedan'a dönen İbrahim Yınal'ın bir sonraki hedefi Ebü's-Şevk'in kardeşi Sürhâb'a ait yerleri ele geçirmek olacaktır. O bu amaçla başında Ahmed isimli akrabasının bulunduğu bir kuvveti görevlendirdi. Ahmed, Kelekân Kalesi üzerine yürüdüysen de burayı ele geçirmeye muvaffak olamadı. Bunun üzerine Dizdîlüye Kalesi'ni kuşattı. Başka bir grup ise el-Bendenîcîn'e giderek Kasım/Aralık 1047 (Cemâziyelâhir 439) tarihinde orayı yağmaladı (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 49-50). Ahmed'in faaliyetlerinin fetihlerle değil, yağmacılıkla sonuçlandığı görülmektedir.

İbrahim Yınal askerî harekâtına Sîrevân Kalesi'ni muhasara ederek devam etti. Öte yandan onun gönderdiği askerî birlikler civardaki diğer yerleri yağmalayarak Tekrît'e on fersahlık bir mevkie kadar ulaştı. Sîrevân Kalesi muhafızı kendisi ve malı için emân aldıktan sonra burayı İbrahim Yınal'a teslim etti. İbrahim Yınal, Sa'dî b. Ebü's-Şevk'in burada bıraktığı mallardan çoğunu aldı. Daha sonra Saht-Keman isimli komutanını yerine bırakarak Hulvân'a, oradan da Hemedan'a gitti. Bu sıralarda Sermâc Kalesi hâkiminin vefatıyla bu kale de İbrahim Yınal'a teslim edildi. İbrahim Yınal'ın Şehrizûr üzerine gönderdiği veziri Ahmed b. Tâhir, burayı zapt ettikten sonra Tîrânşah Kalesi'ni kuşattı. Bu durum üzerine Mühelhil, Şehrizûr halkına büyük bir kuvvetle gelmekte olduğunu bildirdi ve Oğuzlara hücum etmelerini emretti. Şehrizûr halkı Mühelhil'in bu emri üzerine Oğuzlara saldırarak onlardan birçoğunu öldürdü. Ahmed b. Tâhir bunun üzerine Şehrizûr'a dönerek Oğuzlara saldıran halka hücum etti ve pek çoğunu öldürdüğü gibi mallarını da yağmaladı (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 50-51).

İbrahim Yınal'ın veziri Ahmed b. Tâhir vasıtasıyla yürüttüğü askerî faaliyetleri ertesi sene (1048-49/h.440) son buldu. Zira bu sene Ahmed b. Tâhir'in ordusunda veba salgını baş

gösterdi. Vezir derhal bu durumu İbrahim Yınal'a bildirerek yardım talebinde bulundu. İbrahim Yınal ise vezirine bölgeden ayrılmasını emretti. Ahmed b. Tâhir aldığı emre itaat ederek bölgeden ayrılıp Mâydeşt'e gitti. Mühelhil bu durumu fırsat bilerek çocuklarından birini Şehrîzûr'a göndererek şehri ele geçirdi (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 51).

2. İbrahim Yınal'ın Anadolu'daki Faaliyetleri

Tuğrul Bey'in hükümdarlığı döneminde gerçekleştirilen askerî faaliyetlerin en önemli bölümlerinden birini Anadolu seferleri teşkil etmektedir. Bu faaliyetlerin temel sebeplerinden biri olarak Selçukluların hüküm sürdüğü coğrafyalara yoğun Türkmen muhaceretinin gerçekleşmesi görülebilir. Türkmenler boy beyleri başlarında olmak üzere Selçuklu hudutları içinde ve Müslüman ülkelerde yağma ve kıtale sebep oluyordu (Turan, 2022, s. 112). Şu halde Tuğrul Bey dönemi Anadolu seferlerini bu göç dalgasının önünü açmak için girişilen askerî bir faaliyet olarak zikretmek yerinde olacaktır (Özgüdenli, 2021, s. 97). Öte yandan bu dönemde bölgede Selçukluların karşısında çıkacak güçlü bir askerî ve siyasî teşekkül bulunmuyordu (Piyadeoğlu, 2013, s. 129). Bu durum da Anadolu harekâtının başlıca âmillerinden olarak değerlendirilebilir.

Tarihî kaynaklar 1048/49 (h. 400) yılı olayları içinde Mâverâünnehir'den gelen kalabalık bir Oğuz kitesinin İbrahim Yınal'a yer ve yurtsuzluktan şikâyet ettiğini nakletmektedir (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 52; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, 2014, s. 11. Ayr. bkz. Turan, 2022, s. 113-114; a. mlf., 2021, s. 49; Peacock, s. 71). İbrahim Yınal bu Türkmenlere şöyle demiştir:

“Sizin burada kalmanız ve ihtiyaçlarınızı buradan karşılamanızdan dolayı ülkem sıkıntı içine girdi. Bana kalırsa yapacağımız en doğru iş Rumlara karşı gazâyâ çıkıp Allah yolunda cihad etmenizdir. Böylece ganimet de elde edersiniz. Ben de sizin peşinizden gelip yapacağımız işlerde size yardımcı olacağım.” (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 52)

Görüldüğü gibi İbrahim Yınal da yurt sıkıntısı çeken Türkmenleri Anadolu'ya yönlendirmektedir. Ayrıca bu harekâtın bir cihâd olduğu vurgusunun yapılması ve ganimet elde edileceğinin ifade edilmesi dikkati çeken diğer hususlardır.

İbrahim Yınal'ın Selçukluların Anadolu seferlerinde de etkin bir rol oynadığını görmekteyiz. Ancak o bu sürece sonradan dâhil olacaktır. Nitekim 1043 yılında başkentini Rey'e nakleden Tuğrul Bey, İbrahim Yınal'ı Hemedan ile İsfahan il ve yörelerinin fethi için vazifelendirdi. Sultan öte taraftan amcası Arslan Yabgu'nun oğulları Kutalmış ve Resultekin'i Hazar Denizi bölgesinin, diğer amcası Musa Yabgu'nun oğlu Hasan ile Çağrı Bey'in oğlu Yakutî'yi de Azerbaycan'ın fethiyle görevlendirdi. Öte yandan bu Selçuklu şehzadelerinin emrine vezir, divan erkânı ve Türkmen boylarına mensup olan kuvvetler de verildi (Yinanç,

2020, s. 39-40; Sevim & Merçil, 2020, s. 43-44). Bu hanedan mensuplarının sadece kendilerine bağlı kişi ve kuvvetlerle sefere memur edilmeyip, devletin mühim ricâli ve Türkmen kuvvetlerinin de onların emrine verilmesi batı istikametindeki fetih hareketlerinin ne kadar önemsendiğini göstermektedir.

Bu dönemde Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da Bizans yönetiminde Ermeni ve Gürcü halkları, Derbend ve Hazar Denizi kıyılarında Müslüman Şirvanşahlar, Nahçıvan, Dübeyl ve Gence illerinde Şeddâdoğulları ve Tiflis'te de Câferoğulları Beyliği bulunmaktaydı (Sevim, 2020, s. 46; Sevim & Merçil, 2020, s. 44). Dandanakan Savaşı'ndan sonra birkaç yıl içinde Hemedan ve İsfahan bölgesini fetheden İbrahim Yınal, harekâtını Dicle Nehri kıyılarına kadar başarıyla sürdürdü. Gaylan ve Târim bölgelerini fetheden Kutalmış ise ileri harekâta devam ederek Aras Nehri'ni geçip Erran ve Gürcistan'a girdi (Öngül, 2022, s. 29).

Gürcü komutanı Liparit'in ordusunun Şeddâdoğulları Beyliği'nin başkenti Divin'i kuşatması üzerine Kutalmış, Şeddadoğulları'na yardım için harekete geçti ve yanında babasına bağlı Oğuzlar (Yabgulular) olduğu halde 1045 sonbaharında Gürcü, Ermeni ve Rumlardan oluşan Bizans kuvvetlerini Gence önlerinde mağlup etti. Kesin bir yenilgiye uğrayan Liparit geri çekilmek zorunda kaldı. Bizans, Ermeni kuvvetlerinin komutanı Vahran ve oğlu Grigor gibi çok kayıplar verdi (Urfalı Mateos, 2019, s. 82; Azîmî, 2006, s. 9; Sevim, 2002, s. 7; Ayönü, 2021, s. 17). Bu zaferden sonra Aras Nehri boyunca ilerleyen Kutalmış, Tuğrul Bey'e bölgenin zenginliğinden başka Romalıların kadın gibi korkak olduğunu ve bu sebeple bölgenin kolaylıkla fethedileceğini bildirdi (Turan, 2022, s. 120-121).

Musa Yabgu'nun oğlu Şehzade Hasan ise Pasin ve Erzurum yörelerine akınlar yaptıktan sonra Vaspuragan'a girdi ve bu bölgeye akınlar yapmaya başladı. Bunun üzerine Bizans'ın Vaspurakan valisi Aaron, Bizans'ın Gürcistan valisi Katakalon Kekavmenos'tan yardım aldı. Nihayet Şehzade Hasan idaresindeki Selçuklu kuvvetleri ile Bizans kuvvetleri Zap Suyu (Stranga Çayı) civarında muharebe etti. Muharebede Selçuklu kuvvetleri mağlup edildiği gibi, Şehzade Hasan ve arkadaşlarının çoğu da şehit düştü (1047/48). Savaştan sağ olarak kurtulan Selçuklu ordusunun bakiyesi ise dağları aşarak İran Ermenistanı'na doğru çekildi (Yinanç, 2020, s. 40-41; Turan, 2022, s. 121; Köymen, 2019, s. 253-254; Honigmann, 1970, s. 177; Ayönü, 2021, s. 17-18; Merçil, 2021, s. 35; Sevim & Merçil, 2020, s. 44; Sevim, 2020, s. 47; Öngül, 2022, s. 29; Ayan, 2020, s. 223-224).

Şehzade Hasan'ın şehadetiyle neticelenen Selçuklu yenilgisi İbrahim Yınal adını yeniden ön plana çıkaracaktır. Zira Şehzade Hasan'ın şehit olmasına oldukça üzülen Sultan Tuğrul Bey, o sırada Dicle boylarında faaliyet gösteren İbrahim Yınal'a Azerbaycan Valiliği'ni tevcih ederek onu bozgunun intikamını almak ve Anadolu'da fetihler yapmak üzere görevlendirdi. Aynı

zamanda Erran bölgesinde fetihler yapan Kutalmış'ı da aynı amaçla vazifelendirdi. Tuğrul Bey'in emri üzerine İbrahim Yınal ve Kutalmış Anadolu topraklarına girdi (Yinanç, 2020, s. 41; Ayönü, 2021, s. 18). Anadolu'ya giren Selçuklu kuvvetlerinin sayısının Bizans kaynaklarınca 100.000 olarak gösterildiğini ifade eden M. Halil Yinanç ve M. Altay Köymen, bu sayıyı mübalağalı bulmaktadır (2020, s. 41; 2019, s. 255). Osman Turan ise bu hususta şu yorumu yapmaktadır: “Hıristiyan kaynakları Selçukluların 100.000 kişi olduğunu söylerler, ki Oğuz muhâcırları hesabı ile bu miktar mübalağalı sayılmaz...” (2022, s. 123)

Selçuklu kuvvetlerine mukabele edemeyeceklerini düşünen Aaron ve Kekavmenos, İmparator IX. Konstantinos'tan yardım istedi. İmparator Bizans'a tâbi Gürcü Liparit'e bütün kuvvetlerini toplayarak yardıma gitmesini emrederken, Aaron ve Kekavmenos'a da Liparit'i beklemelerini ve yardım gelmeden harekete geçmemelerini emretti (Yinanç, 2020, s. 41; Ayönü, 2021, s. 18). Aaron ve Kekavmenos bunun üzerine Pasin'deki Ordu'ya gelerek karargâh kurdu. Vaspurakan ve Pasin'den geçerek Valarşavan'a gelen Selçuklu ordusu, Erzurum eyaletinden kuzey-batıdaki Halidiye'ye, kuzeyde İspir, Taik ve Arşarunik kalelerine, güneyde Muş havalisindeki Taron'a, Haştank ve Horsen'e (Horzen) kadar ilerleyerek akınlarda bulundu. Ayrıca Sisak'a da giren Selçuklu kuvvetleri, Mananalis'teki Simpat Kalesi'ni de zapt etmeye muvaffak oldu (Honigmann, 1970, s. 177-178; Köymen, 2019, s. 254; Turan, 2022, s. 122; Merçil, 2021, s. 36; Ayönü, 2021, s. 18).

İbrahim Yınal komutasındaki ilerleyişini sürdüren Selçuklu ordusu, devrin kalabalık ve gelişmiş ticaret merkezlerinden biri olan Erzen'e geldi.⁴ Halkın altı günlük direnişinden sonra ele geçirilen Erzen şehri yağmalandı. Önemli miktarda ganimet ele geçirildi. Erzen'in çıkan yangınlardan sonra harabe haline gelmesiyle halk, daha müstahkem ve korunaklı olan Theodosiopolis'e sığındı. (Urfalı Mateos, 2019, s. 85-87; Kırzioğlu, 1971, s. 116; Honigmann, 1970, s. 178; Ayönü, 2021, s. 18-19). Liparit'in kuvvetleriyle birleşen Bizans ordusu Hasankale (Kapetru) yakınlarındaki Ügümi köyünde karargâh kurdu. Selçuklu ordusu Erzen'den ayrıldıktan sonra asıl hedefi olan Bizans ordusu üzerine yürüdü ve Pasin Ovası'na gelerek Hasankale önlerine karargâh kurarak Bizans ordusunun karşısında mevzilendi. Bizans ordusunun sağ cenahında Katakolon Kekavmenos, sol cenahında Aaron ve merkezinde ise Liparit bulunmaktaydı. Selçuklu ordusu ise iki bölümden oluşmakta olup, bunlardan birinin

⁴ M. Halil Yinanç (2020), Ermeni müverrih Aristakes ve Bizans tarihçisi Kedrenos'un Erzen'in doğu kesimlerinin ticaret merkezi olduğu, şehirde yaklaşık 800 kilise bulunduğu ve şehrin nüfusunun 150.000 kadar olduğu hususlarını kaydettiklerini ifade eder (s. 42).

komutanı İbrahim Yınal, diğerinin ki ise Kutalmış idi (Yinanç, 2020, s. 42; Sevim & Merçil, 2020, s. 45).

Nihayet savaş 18 Eylül 1048 tarihinde tüm şiddetiyle başladı. Yeğenin Selçuklu taarruzunda öldüğünü gören Liparit, bütün kuvvetiyle saldırıda bulduysa da bu çetin savaşı kesin bir şekilde Selçuklular kazandı. Bizans ordusuna ağır zayıtlar verilmekle birlikte içinde Liparit'in de bulunduğu pek çok esir ve ganimet ele geçirildi. İbnü'l-Esîr'e göre (2022), esir alınanlar 100.000 kişi olup elde edilen ganimetler de 10.000 araba ile taşındı. Ayrıca 19.000 adet zırh da yine ganimet olarak ele geçirildi (s. 52). Öte yandan kaçmayı başaran Bizans askerlerinin bir bölümü Van ve Ani Kaleleri'ne sığındı (Urfalı Mateos, 2019, s. 89-90; İbnü'l-Esîr, 2022, s. 52; Turan, 2022, s. 122-123; Yinanç, 2020, s. 42; Köymen, 2019, s. 255; Sevim, 2020, s. 48; a.mlf., 2002, s. 7-8; Ayönü, 2021, s. 19-20; Kafesoğlu, 2021, s. 31-32; Öngül, 2022, s. 30-31; Sevim & Merçil, 2020, s. 45; Merçil, 2021, s. 37; Ayan, 2020, s. 230-231; Yazıcı, 2018, s. 213). İbrahim Yınal kazanılan zaferin müjdesini Sultan Tuğrul'a bildirirken, savaş ganimetleriyle birlikte Liparit'i de o sırada Rey'de bulunan sultanın nezdine bizzat götürdü. İbrahim Yınal'ın zaferini tebrik eden Tuğrul Bey, ona 400.000 dinar vermek istedi, ancak İbrahim Yınal bu ihsanı kabul etmedi (Turan, 2022, s. 122-123). İbrahim Yınal'ın esas isteğinin eski an'ane muktezasınca muayyen bir sahanın, merkeze gevşek bir bağlılık koşuluyla verilmesi olduğu anlaşılmaktadır (Özgüdenli, 2021, s.117). İbrahim Yınal'ın Hasankale'de Bizans'a karşı elde ettiği zafer bazı yönleriyle büyük bir önem taşımaktadır. Bu zaferin en önemli neticelerinden biri ilk defa büyük bir savaşın kazanılmasıyla Bizans'ın yenilmezlik telakkinin silinmesidir (Köymen, 2019, s. 255). Zaferin diğer önemli sonuçları olarak çok sayıda ganimetle esirin ele geçirilmiş olmasını, ayrıca Erzurum'un ele geçirilmiş olmasını ve Türkmenlerin kısa süre içinde Van Gölü civarından Trabzon'a kadar yayılacak olmalarını zikredebiliriz (Kafesoğlu, 2021, s. 32; Özgüdenli, 2021, s. 98).

3. İbrahim Yınal'ın İlk İsyanı

Sultan Tuğrul Bey Bizans yenilgisiyle sonuçlanan başarılı Anadolu harekâtının ardından, 1049/50 (h.441) yılında İbrahim Yınal'dan onun hâkimiyetinde bulunan Hemedân şehriyle Cibâl bölgesindeki kalelerin teslim edilmesini istedi. İbrahim Yınal, Tuğrul Bey'in talebini kabul etmediği gibi Tuğrul Bey ile kendisi arasında husumet çıkarmakla suçladığı veziri Ebû Ali'yi de tecziye etti. Akabinde ise Tuğrul Bey'den ayrılıp isyan ederek onunla mücadeleye girişti. Neticede iki ordu arasında cereyan eden çetin bir savaştan sonra İbrahim Yınal mağlup oldu. Tuğrul Bey savaştan sonra kardeşini takiben onun hâkimiyetinde bulunan bütün kale ve şehirleri dört gün zarfında ele geçirdi. İbrahim Yınal ise teslim olmayarak Sermâc Kalesi'ne kapandı. Sermâc Kalesi müstahkem ve alınması oldukça güç bir kaleydi. Ancak Tuğrul Bey'in

muhtelif kavimlerden oluşan ve sayısı takriben 100.000 olan ordusu da oldukça güçlü idi. Tuğrul Bey emrindeki güçlü ordusuyla bu müstahkem kaleden İbrahim Yinal'ı indirmeye muvaffak oldu (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 53; Azîmî, 2006, s. 12; Turan, 2022, s. 125-126; Köymen, 2019, s. 63; Öngül, 2022, s. 33; Merçil, 2021, s. 38; Agacanov, 2004, s. 320-321). Ramazan Şeşen'in Tuğrul Bey devri müelliflerinden İbn Hassûl'den aktardığı bilgiye göre "Emîr Sipehsâlar Seyfûddeve Ebû İshak İbrahim b. Yusuf" isimli bir şahıs esir olarak Tuğrul Bey'in huzuruna getirildi. Sultanın huzuruna getirilen İbrahim b. Yusuf, korkusundan ötürü bir oturup bir kalkıyordu. Tuğrul Bey ise oturduğu yerden kalkarak onun boynuna sarıldı ve özrünü kabul ederek affetti (Şeşen, 2003, s. 139). İbn Hassûl'ün bu kişi için "Seyfûddeve" lakabını kullanması ve baba adı olarak Yusuf'u zikretmesi bu kişinin İbrahim Yinal olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan müellifin Tuğrul Bey devrinde yaşaması ve Tuğrul Bey'in iyi davrandığı İbrahim b. Yusuf'u affettiğini bildirmesi bu kişinin İbrahim Yinal olabileceği ihtimaline daha da kuvvet vermektedir. Nitekim ileride zikredeceğimiz üzere başka kaynaklarda da Tuğrul Bey'in İbrahim Yinal'a iyi davrandığı ve onu affettiği bilgisi bulunmaktadır.

İbnü'l-Esîr (2022), İbrahim Yinal'ın ele geçirilmesinden sonra O'na ne olduğuna dair kıymetli bilgiler nakletmektedir (s. 54). Buna göre Tuğrul Bey, yanına getirilen kardeşine iyi davrandığı gibi daha önce onun hâkimiyetinde bulunan yerlerin büyük bir kısmını da yeniden ona iktâ etti. Ayrıca sunduğu teklif ile isterse kendisine iktâ edilen bölgeye gidebileceğini, isterse de kendi yanında kalabileceğini bildirdi. İbrahim Yinal bu teklif karşısında ise Tuğrul Bey'in yanında kalmayı tercih etti.

İbrahim Yinal'ın Tuğrul Bey'in yanında kalma yönünde yaptığı tercih tarihçiler tarafından muhtelif şekillerde yorumlanmıştır. Osman Turan (2022) bu tercih hususunda "herhalde şüphe vermemek düşüncesi ile sultanın yanında kalmayı tercih etti" demektedir (s. 126). M. Altay Köymen ise (2019) İbrahim Yinal'ın kendisine iktâ edilen bölgeye gitmemesini "böylece sultanın itimadını kazanmak istediği şüphesizdir" şeklinde yorumlar (s. 63). Nurullah Yazar (2017), İbrahim Yinal'ın bu tercihi yapmasında Tuğrul Bey'in çocuğunun olmamasının etkili olmuş olabileceğini ifade eder. Buna göre İbrahim Yinal'ın Tuğrul Bey'in ölmesi durumunda merkezde bulunmanın avantajlarını kullanabileceğini ve rahat bir şekilde tahtı ele geçirebileceğini düşünmüş olması ihtimal dâhilindedir (s. 33).

Tuğrul Bey'in eski Türk devlet geleneğine muhalif olarak kardeşinin elindeki bölgeyi alması, ancak daha sonra bu bölgeyi ona tekrar iktâ etmek istemesi dikkati çeken bir husustur. Piyadeoğlu'na göre bunun sebebi (2013), Tuğrul Bey'in mevcut statüyü değiştirerek İbrahim Yinal'ı kendine bağlamak istemesi, büyük sultanın kendisi olduğunu İbrahim Yinal ve ona bağlı

gruplara tasdik ettirmek istemesidir (s. 132). Aksi takdirde, İbrahim Yınal'a fetih hakkı olarak iktâların verilmesi, İbrahim Yınal'ı bölgenin hâkimi yapacaktır. Oysa şimdi bu iktâyı kabul etmesi durumunda İbrahim Yınal, Tuğrul Bey'in idarecisi konumuna gelecektir.

İbrahim Yınal'ın isyan etmesine rağmen Sultan Tuğrul Bey tarafından cezalandırılmaması dikkat çeken bir husustur. İbrahim Yınal'ın kazandığı başarılarla Türk emirleri arasında saygın bir konuma gelmiş olması bu durumun sebebi olarak düşünülebilir. Zira Vezîr Amîdülmülk Küdürî'nin de ileride İbrahim Yınal'dan "*Sultanın nâibi*" olarak bahsedecek olması onun nüfuzlu ve saygın konumunu ortaya koymaktadır (Köymen, 1976, s. 61). Böyle bir durumda İbrahim Yınal gibi prestijli bir hanedan mensubunun cezalandırılmasının Türk emirleri arasında huzursuzluk çıkarabileceğinin düşünülmesi, tecziye edilmemesinin sebeplerinden biri olarak görülebilir (Yazar, 2017, s. 33).

Agacanov (2004) büyük zaferler kazanan İbrahim Yınal'ın, bu zaferleri ile kibirlendiğini ve bağımsızlık hayalleri kurduğunu yazar (s. 320). Ancak Türk tarihçileri isyanın sebebi olarak aynı noktayı işaret etmez. Örneğin Köymen (2019), İbrahim Yınal'ın bu ilk isyanında hedefinin sarih olmadığından bahseder. O'na göre; İbrahim Yınal'ın Tuğrul Bey'i tahtından indirerek yerine geçmek gibi bir amacının bulunmadığı muhakkaktır. Kendisinin başında bulunduğu Büyük Selçuklu Devleti'nden ayrı, müstakil bir devlet kurmak arzusunda olup olmadığı da şüphelidir. Tüm bu tespitlerden sonra Köymen, İbrahim Yınal'ın isteğinin fethettiği yerlerin fetih hakkı olarak kendisine bırakılmasından ibaret olduğunu ifade eder (s. 63). Nitekim Osman Turan da (2022) devletin kuruluşundan beri büyük hizmetler etmiş olan İbrahim Yınal'ın, Tuğrul Bey'in merkeziyetçi devlet anlayışına geçmesiyle feodal devlet anlayışına göre hakkını alamamış olduğunu ve bu duruma kırıldığını belirtir (s. 125-126).

4. İbrahim Yınal'ın Affedilmesinden Sonraki Faaliyetleri

Kaynaklarda İbrahim'in Yınal'ın adına, isyanından Tuğrul Bey tarafından görevlendirileceği Anadolu seferine kadar geçen takribî dört yıllık süreçte çok fazla rastlanmamaktır (Köymen, 1976, s. 61). Bu durum İbrahim Yınal'ın Tuğrul Bey'e olan sadakatine yeniden inanılana kadar onun pasif bir konuma getirildiğini düşündürmektedir (Yazar, 2017, s. 35). İbrahim Yınal ismi, Tuğrul Bey'in Bağdat seferinden sonra kaynaklarımızda sıkça yer almaya başlayacaktır.

Bağdat'a giren ve şehirde yaklaşık bir sene kadar kalan Tuğrul Bey, daha sonra bir dönem Abbasî Halifesi'ni tahakküm altında tutmuş olan Arslan Besasirî üzerine sefere çıktı. Sıbt İbnü'l-Cevzî (2011), bu sıralarda Tûs şehrinde ikâmet eden İbrahim Yınal'ın Tuğrul Bey'e oyalayıcı ve bazı kuşkulu önerileri ihtiva eden bir mektup gönderdiğini nakletmektedir. Bu mektup Tuğrul Bey'i son derece öfkelenirdi (s. 31). Köymen (1976), İbrahim Yınal'ın Tuğrul

Bey'e oyalayıcı cevaplar vererek onu kızdırmasının, Tuğrul Bey'de olmasa bile, İbrahim Yınal'da Sultan'a karşı kötü niyet belirtisi bıraktığının kabul edilebileceğini ifade eder (s. 61). Ancak ne Tuğrul Bey'in ne de İbrahim Yınal'ın bu esnadaki düşüncelerini öğrenmek için kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Tuğrul Bey'in Musul üzerine hareket etmesinden sonra Arslan Besasirî şehri terk etti. Selçuklu Sultanı ise 10 Haziran 1057 (4 Rebiülâhir 449) tarihinde Musul'a girdi. Ancak Selçuklu ordusunun Musul ve yörelerinde ikâmetinin uzaması bir süre sonra askerler ile Araplar arasında sürtüşmeler yaşanmasına sebep oldu (Sıbt, 2011, s. 31-32). Selçuklu ordusunun faaliyetleriyle Araplar arasında yaşanan çatışmaların sona erdirilmesinde vezir Amîdülmülk'ün aracılık yaptığı, aşağıda zikredeceğimiz üzere onun İbrahim Yınal ile konuşmasından anlaşılmaktadır.

Selçukluların Araplar ile anlaşma sağlamasından sonra ordu mensupları, Mervanoğlu Nasruddevle Ahmed'in Arslan Besasirî'ye yardımında bulunduğunu ve bu yüzden topraklarının yağma edilmesi gerektiğini bildirir. Öte yandan Tuğrul Bey'in affına uğrayan bazı kimseler ise Nasruddevle'nin hata yaptığını, onun kendileri gibi affedilmesini talep etti. Bunun üzerine Tuğrul Bey "Mervanoğlu'nun bize itaatten çıkıp isyana başladığını ve bunda kararlı olup olmadığı kesin olarak bilmiyorum" dedi ve tedbir amacıyla Nasruddevle Ahmed'in yönetimindeki Diyarbekir yörelerine gelerek karargâh kurdu (Sıbt, 2011, s. 35). İbrahim Yınal ise bu sıralarda 20.000 kişilik Oğuz kuvvetiyle Hemedan'dan yola çıkarak Tuğrul Bey'in karargâhına geldi. Halk tarafından güzel karşılandı. Kendisine pek çok hediyeler takdim edildi. İbrahim Yınal bu hediyeleri beraberindeki Oğuzlara dağıttı (Sıbt, 2011, s. 37). Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin rivayet ettiği bu hadiseler İbrahim Yınal'ın insanlar nezdindeki statüsünü göstermesi bakımından kıymetlidir. Öte yandan Amîdülmülk ile aralarında geçen konuşma yine İbrahim Yınal'ın durumunu aydınlatması yönüyle önemlidir. İbrahim Yınal, Vezir Amîdülmülk'e "Bu Araplar kim oluyor ki, sen onları sultana rakip kabul edip de aralarını düzeltmeye çalışıyorsun?" dedi. İbrahim Yınal'ın bu sözlerine mukabil Amîdülmülk'ün cevabı şöyle oldu: "Sen sultanın nâibisin, nasıl istersen öyle yap." (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 73-74). Bu konuşmada İbrahim Yınal'dan "sultanın nâibi" olarak bahsedilmesi onun konumunu göstermesi açısından önemlidir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî (2011), İbrahim Yınal ile Tuğrul Bey'in görüşüğünü de nakletmektedir. İbrahim Yınal karargâha geldikten bir gün sonra Sultan Tuğrul'un huzuruna çıktı. Sultan Tuğrul ayağa kalkarak kardeşine doğru yürüdü. İbrahim Yınal da onun elini öptü. Sultan ise kardeşinin boynuna sarılıp öpmekle mukabele etti. Sultan ile bir saat görüşen İbrahim

Yinal, daha sonra oradan ayrılarak çadırına döndü (s. 37). Kaynağımızın naklettiği bilgiler, Sultan Tuğrul ile İbrahim Yinal arasındaki görüşmenin samimi bir havada cereyan ettiğini göstermektedir. İbrahim Yinal isyanının ardından geçen yedi sekiz senelik zaman zarfı içinde aradaki buzların bir nebze de olsa eridiği anlaşılmaktadır.

İbrahim Yinal'ın bölgeye gelişinin bazı kesimlerde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Tuğrul Bey Bağdat'a girdikten sonra Basra ve Ahvaz'ı yıllık 360.000 dinar karşılığında Hezâresb b. Bengîr b. İyâd'a iltizama verdi (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 69; Turan, 2022, s. 133; Sevim & Merçil, 2020, s. 52). Hezâresb, İbrahim Yinal'ın gelmesiyle Arslan Besasirî ile ittifak yapmış olan Dübeys b. Mezyed ve Kureyş b. Bedran'a haber göndererek bu durumu bildirdi ve İbrahim Yinal'a karşı dikkatli olmaları gerektiği uyarısını yaptı. Onlar bu uyarı üzerine Cebel-i Sincar'dan hareketle Arslan Besasirî'nin bulunduğu Rahbe'ye gittiyse de, Besasirî onlara iltifat etmedi (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 74). İbnü'l-Esîr'in naklettiği bu bilgilerden İbrahim Yinal'ın çekinilmesi gereken bir şahsiyet olarak görüldüğü açıkça anlaşılmaktadır.

Mervanoğlu Nasruddevle Ahmed, İbrahim Yinal'a özel bir ulak göndererek yardım talep etti. Nitekim onun toprakları Sultan Tuğrul tarafından sıkı bir denetim altında tutuluyordu. Ayrıca zaman zaman da yağma edilmekteydi. İbrahim Yinal kendisinden yardım talep eden Mervanoğlu'na Tuğrul Bey'den kendisi için şefaet talep edeceğini vaat etti. İbrahim Yinal'ın bu anlaşmadaki etkinliğini bilmemekle birlikte, Nasruddevle Ahmed ile 100.000 altın karşılığında barış yapıldı (Sıbt, 2011, s. 37, 39-40). İbrahim Yinal'a yardım için müracaat olunması, onun bu dönemde etkili bir kimse olarak görüldüğü şeklinde değerlendirilebilir. Öte yandan İbrahim Yinal'ın Tuğrul Bey'e şefaet için müracaat edebilmesi, onunla ağabeyi arasındaki ilişkinin yumuşamasının bir sonucu olarak görülebilir.

Tuğrul Bey Bağdat'a girdikten sonra amcası Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış ile Selçuklu vasalı Musul emîri Kureyş b. Bedran'ı Arslan Besasirî ve müttefiki Nûrüddevle Dübeys b. Mezyed üzerine sevk etti. Taraflar arasında 9 Ocak 1057 (29 Şevval 448) tarihinde Sincar civarında meydana gelen savaş Selçuklu kuvvetlerinin yenilgisiyle sonuçlandı (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 70; Bündârî, 2016, s. 9). Kutalmış bu savaşta Sincar halkının kendilerine yaptıkları kötülükleri Sultan Tuğrul'a arz etti. Tuğrul Bey bu sebepten ötürü Musul seferine çıktıktan sonra Sincar üzerine de bir askerî kuvvet sevk etti. Selçuklular şehri ele geçirdi. Sultan, şehir hâkimi Mücellâ b. Müraccâ'yı ve daha birçok kimseyi öldürttü. Ayrıca şehir de tahrip edildi (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 74). Şehirde konaklamanın güvenlik açısından uygun olmaması üzerine Sultan Tuğrul bir fersah uzakta bir yere çekildi. Ardından Tüllü Afer'e giden Tuğrul Bey, burasını Sincar'a bağlamaya karar verdi. Bu durum üzerine Sincar halkı İbrahim Yinal'a mektup yazarak Tuğrul Bey'i bu kararından vazgeçirmesini talep ettiler. Bu durumu uygun

bulan İbrahim Yınal, Tuğrul Bey'e özel bir ulak vasıtasıyla "Ben, Tellü Aferlilerin Sincar'da ikamet etmeyecekleri hususunda Sincarlılara güvence verdim, onlar da bunu kabul ettiler." şeklinde bir haber yolladı. İbrahim Yınal'ın araya girmesinden sonra Tuğrul Bey, askerlerine halka dokunan kişinin öldürülmesine dair emir verdi. Neticede İbrahim Yınal'ın isteği üzerine halkın geri kalan kısmına dokunulmadı (Sıbt, 2011, s. 40; İbnü'l-Esîr, 2022, s. 74).

Tuğrul Bey Tellü Afer yönetimi için atama yaptıktan sonra Musul'a döndü. Bu sırada İbrahim Yınal da Tuğrul Bey'den kendisi için iktâ istedi. Sultan Tuğrul "Biz, ancak sana senin fethettiğin yerleri veririz; eğer Rahbe'ye gidersen orası senin olsun" cevabını verdi. Bu cevap İbrahim Yınal'ın hoşuna gitmediği gibi, bu ona çok ağır geldi. Ancak kısa bir süre sonra Musul ve yörelerinin yönetimiyle birlikte hil'at, at ve 20.000 altını İbrahim Yınal'a veren Tuğrul Bey, bundan sonra Bağdat'a döndü (Sıbt, 2011, s. 40; İbnü'l-Esîr, 2022, s. 74; Ebu'l-Ferec, 1987, s. 310; Köymen, 1976, s. 50-51, 61). Tuğrul Bey'in kardeşinin isteğini ilk olarak kabul etmemesi, ardından uygun bularak kabul etmesi mevcut şartları göz önünde bulundurmasıyla alakalı olmalıdır. Nitekim bu kararlar bölgedeki Selçuklu hâkimiyeti devam edeceği gibi, olası bir kırgınlık da önlenmiş oluyordu (Piyadeoğlu, 2013, s. 134).

Musul'a gelen İbrahim Yınal'ın şehirde düzeni sağladığı görülmektedir. İbrahim Yınal'ın Musul'daki icraatlarını anlatan Ebu'l-Ferec (1987), ondan dürüst ve insafli bir adam olarak bahsetmektedir. İbrahim Yınal'ın yanına gelen Musul yerlilerinden bir tahsildar, 100.000 altını toplayıp getireceğini söyledi. İbrahim Yınal bunun üzerine Musul ricalini topladı ve bunu muvafık bulup bulmadıklarını sordu. Onlar işlerine karışan İranlılardan ve müfrit Oğuz zabitlerinden kurtarılmalari durumunda bunun muvafık olduğunu bildirdiler. İbrahim Yınal halkı koruyacağına, topraklarının mahsul ve meyvelerine mukabil uygun vergi alacağına dair söz verdi. Ardından münadiler çıkararak çarşıda alışveriş edenlerin vergilerden affedildiklerini duyurdu. Halk da İbrahim Yınal'ın ömrünün uzun olması için dua etti (s. 310).

5. İbrahim Yınal'ın İkinci İsyanı

İbrahim Yınal'ın 1058 (h.450) senesinde Musul'dan ayrılarak el-Cibâl bölgesine gitmesi, Tuğrul Bey tarafından isyan olarak kabul edildi. Tuğrul Bey güvendiği komutanlarından Emir Savtekin'i İbrahim Yınal'a gönderdi ve derhal Bağdat'a, kendi nezdine gelmesini emretti. Aynı şekilde Halife Kaim-Biemrillâh da mektup yazdığı İbrahim Yınal'dan geri dönmesini istedi. Bunun üzerine İbrahim Yınal, bu emre itaat ile Mart/Nisan 1058 dolaylarında Bağdat'a geldi. Bağdat'ta görkemli bir törenle karşılandı. Halife, İbrahim Yınal'a hil'atler gönderdi. İbrahim Yınal'ın Bağdat'a gelmesinden sonra Musul ve yöreleri komutanlığına Selçuklu emîrleri

Aytekin, Erdem, Hacıp Börtekin ve Yaruktekin atandı (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 76; Sıbt, 2011, s. 44-46; Sevim & Merçil, 2020, s. 55; Merçil, 2018, s. 70-71; Yazar, 2017, s. 36).

Halife Kaim-Biemrillâh'ın Tuğrul Bey ile İbrahim Yınal arasında yaşanan süreçle yakından alakadar olması dikkati çekmektedir. Halife, Emîr Savtekin elçi olarak gönderildiğinde, ona İbrahim Yınal'a vermesi için hediyeler tevdi etmişti. Bu hediyeler arasında altın kaplamalı dibâc, bir ferace, altın işlemeli Mekke sarığı ve altın işlemeli takımlı bir at bulunmaktaydı (Merçil, 2018, s. 71). İbrahim Yınal Bağdat'a geldikten sonra Halife'nin veziri İbnü'l-Müslime, Tuğrul Bey ile buluşarak ona Halife'nin mesajlarını ilettiler. Halife, Tuğrul Bey'den İbrahim Yınal hakkında söylenen olumsuz sözlere itibar etmemesini, karar vermekte acele etmemesini istemekteydi (Sıbt, 2011, s. 45). İbrahim Yınal'ın Musul'dan ayrılmasını fırsat bilen Arslan Besasirî ve Kureyş, Musul'u kuşattıktan sonra aynı gün ele geçirmeye muvaffak oldu. İç kale ise dört aylık muhasaradan sonra ele geçirildi (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 76; Bündârî, 2016, s. 12). Sultan Tuğrul bu durum üzerine bizzat harekete geçmek istediye de, Halife buna muvafakat etmedi. Bunun üzerine İbrahim Yınal'ın Musul'a gönderilmesine karar verildi. İbrahim Yınal Temmuz/Ağustos 1058 (Cemâziyelâhir 450) tarihinde Bağdat'tan Musul'a hareket etti. İbrahim Yınal'ın Vâsıt'a hareketi üzerine halk şehirden kaçtı. İbrahim Yınal daha sonra Erbil hâkimi İbn Müsek'in yanına gittiye de, hasta olduğu için geri dönmek durumunda kaldı. Asker ve komutanlardan bir kısmı da vebaya yakalanmıştı. Bu nedenle onlar tekneyle Bağdat'a gönderildi. Ancak ölümden kurtulamadılar (Sıbt, 2011, s. 47). Tüm bu yaşanan gelişmelerden sonra Tuğrul Bey bizzat Musul üzerine hareket etti. Sultan Tuğrul Nevruz günü askerlerini dağıttığı için o esnada yanında 2.000 süvari bulunmaktaydı (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 77). Sıbt İbnü'l-Cevzî (2011), Tuğrul Bey'in askerlerinin azlığından dolayı canının sıkıldığını ve veziri Amîdülmülk'e "Bütün askerlerim toplanıncaya kadar beklememi bana neden söylemedin?" diyerek kızgınlığını belirttiğini nakletmektedir (s. 47). Tuğrul Bey'in emrindeki kuvvetlerin azlığı, ona İbrahim Yınal'ın isyanından sonra büyük sıkıntılar yaşatacaktır.

Tuğrul Bey'in Musul'a yaklaşması üzerine Arslan Besasirî ve Kureyş Musul'u terk etti. Selçuklu Sultanı da onları bölgeden uzaklaştırmak amacıyla Nusaybin'e gitti. Ancak Tuğrul Bey Nusaybin'de çok kalamayacaktır. Bunun sebebi İbrahim Yınal'ın bu sıralarda Sultan'ın ordusundan ayrılarak Hemedan'a hareket etmesidir (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 77). İbrahim Yınal'ın bu hareketi isyan anlamına gelmekteydi. Tuğrul Bey'in bu sıralarda emrinde az sayıda kuvvet bulunduğunu ifade etmiştik ki, şartlar İbrahim Yınal'a isyan etmesi için gerekli ortamı hazırlamıştır.

Kaynaklar İbrahim Yınal'ın Fatımîler ve Arslan Besasirî ile mektuplaştığını, saltanatı ele geçirmesi için onlar tarafından tahrik edildiğini aktarmaktadır (Sıbt, 2011, s. 48; İbnü'l-Esîr, 2022, s. 77). Arslan Besasirî'nin amacının İbrahim Yınal'ı Tuğrul Bey ile mücadeleye sevk ederek Selçuklu sultanını zayıflatmak olduğu anlaşılmaktadır (Yazar, 2017, s. 37). Öte taraftan İbrahim Yınal, Fâtımîler'in desteğine mukabil hutbeyi Fâtımî halifesi adına okutmayı vaat etti (Köymen, 2019, s. 64-65; Ocak, 2022, s. 190). İbrahim Yınal'ın Şîî halife adına hutbe okutma sözü vermesi, onun Şîîliğe mütemayil olduğu manasına gelmemektedir. Bunun sebebini dinî veya mezhepsel nedenlerde değil, Sünnî halifenin desteklediği Tuğrul Bey ile girişilecek mücadelede, İbrahim Yınal'ın yardım ve destek temin etmek istemesi gibi pragmatik şeylerde aramak daha yerinde bir değerlendirme olacaktır (Özgüdenli, 2021, s. 122-123).

İbrahim Yınal'ın isyan hareketlerinde dikkat çeken nokta, onun her defasında Cibâl'e gitmek istemesidir. İbrahim Yınal'ın neden böyle bir tercih yaptığı kaynaklarımızın verdiği bilgiler ışığında açıklığa kavuşmaktadır. Reşîdü'd-dîn Fazlullâh (2020), Tuğrul Bey'den ayrılan İbrahim Yınal'ın Hemedan'a giderek Sultan'ın hazinesini ele geçirmek istediğini kaydetmektedir (s. 72). Sıbt İbnü'l-Cevzî ise (2011) Hemedan'da hazinelerden başka, silahların da bulunduğunu ve burada Türkmen obalarından asker temin etmek imkânı olduğunu aktarmaktadır (s. 48). Osman Özgüdenli (2021) bu hususta zikrettiğimiz sebeplerden başka, bölgeyi İbrahim Yınal'ın bizzat fethetmiş olmasının da büyük rolü olduğunu ifade etmektedir (s. 122).

İbrahim Yınal'ın Hemedan'a hareket etmesi üzerine Nusaybin'den ayrılan Tuğrul Bey, karısı Altuncan Hatun ile veziri Amîdülmülk'ü Arslan Besasirî'ye karşı müdafaa edilmesi için Bağdat'a gönderdi. Ardından İbrahim Yınal'dan önce Hemedan'a ulaşmayı başardı (11 Aralık 1058/21 Şevval 450). Sultan'ın bu sayede Hemedan'ın hazine ve silahlarına erişmesine mukabil, 16 Kasım 1058'de (26 Ramazan 450) Hemedan'a ulaşan İbrahim Yınal da Türkmen obalarına giderek onların desteğini aldı. İbrahim Yınal bu desteğe karşılık Tuğrul Bey ile asla barış yapmayacağına, sultan olduğu zaman onları yurtlarında bırakacağına ve fikirleri sorulmadan vezir atamayacağına dair yemin etti (Sıbt, 2011, s. 48; İbnü'l-Esîr, 2022, s. 77, 80-81; Bündârî, 2016, s. 12; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, 2014, s. 34; Köymen, 1976, s. 62; a. mlf., 2019, s. 65; Ocak, 2022, s. 190-191).

Tuğrul Bey döneminde yaşanan bazı gelişmeler, İbrahim Yınal'ın Türkmenlerden destek sağlayabilmesine zemin hazırladı. Bu dönemde uygulanmaya başlayan gulâm sistemiyle Türkmenlerin merkezden uzak tutulması amaçlandı. Ancak bu durum Türkmen beylerinin küsmesine sebep oldu ve bunun sonucunda İran'da kalan gruplar yönetime karşı bulunan

hanedan azalarını destekledi. Öte yandan ailelerinden uzun zaman ayrı kalan bir kısım Türkmen askeri de Tuğrul Bey'in yönetiminden memnun değildi (Piyadeoğlu, 2013, s. 136).

Ertaş'ın oğulları Ahmed ile Muhammed'in de kendisine katılmasıyla 30.000 kişilik kuvvete erişen İbrahim Yınal, Hemedan'da meydana gelen savaşta Tuğrul Bey'i mağlup etmeye muvaffak oldu. Bunun üzerine Hemedan Kalesi'ne çekilen Tuğrul Bey, karısı Altuncan Hatun, veziri Amîdülmülk ve oğulluğu Enûşirvan'a mektup yazarak yardım talebinde bulundu. Hemedan'dan bir fırsatını bulurak Rey'e çekilen Selçuklu Sultanı, ayrıca kardeşi Çağrı Bey ile yeğeni Alp Arslan'a da mektup yazarak yardım istedi. Halife, Arslan Besasirî'nin Bağdat'ı işgal edeceği endişesinden ötürü Selçuklu kuvvetlerinin şehirden ayrılmasını istemiyordu. Ancak Altuncan Hatun, İnanç Bey ve Ömer gibi sultana bağlı emîrlerle Hemedan'a hareket etti. Öte yandan Çağrı Bey'in oğulları Alp Arslan, Kavurd ve Yâkûtî de amcalarına yardım için hareket etti (Sıbt, 2011, s. 48-49, 64; İbnü'l-Esîr, 2022, s. 77, 81; Bündâri, 2016, s. 12-13.; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, 2014, s. 34-35; Ahmed b. Mahmud, 1977, s. 40; Sevim & Merçil, 2020, s. 56; Köymen, 1976, s. 62-63; Öngül, 2022, s. 42-43; Ocak, 2022, s. 191-192).

Tuğrul Bey'in yardıma çağırdığı kuvvetlerin gelmesinden sonra, Sultan'ın ordusu ile İbrahim Yınal'ın kuvvetleri 23 Temmuz 1059 (9 Cemâziyelâhir 451) tarihinde Rey şehri yakınlarında karşı karşıya geldi. Son derece çetin geçen savaştan sonra İbrahim Yınal'ın kuvvetleri mağlup oldu. İbrahim Yınal ile kardeşi Ertaş'ın oğulları Ahmed ve Muhammed, Alp Arslan tarafından esir alındı. Savaşın aynı günü Tuğrul Bey, daha önce affettiği kardeşi İbrahim Yınal ile Ertaş'ın oğullarını yay kışıyla boğdurtarak öldürttü (İbnü'l-Esîr, 2022, s. 81; Sıbt, 2011, s. 64; Ahmed b. Mahmud, 1977, s. 41; Bündârî, 2016, s. 13-14; Sadrü'd-dîn el-Hüseynî, 1999, s. 14; Râvendî, 2020, s. 106; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, 2014, s. 46; Mîrhând, 2018, s. 83; İbnü'l-Adîm, 1982, s. 7; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, 2020, s. 72; Ebu'l-Ferec, 1987, s. 313; Turan, 2022, s. 137-138; Kafesoğlu, 2021, s. 35; a. mlf., 1958, s. 128.; Köymen, 1976, s. 63; a. mlf., 2019, s. 66; Sevim & Merçil, 2020, s. 56-57; Öngül, 2022, s. 43; Ayan, 2020, s. 411).

Tuğrul Bey döneminin en önemli olaylarından biri İbrahim Yınal'ın ölümüyle bertaraf edilmiş oldu. Köymen'e göre (1976), Tuğrul Bey'in uzun saltanatı boyunca karşılaştığı en tehlikeli olay İbrahim Yınal'ın isyan etmesi olayıdır (s. 63). Karşılaştığı isyanlarda daima mutedil ve affedici bir tutum sergileyen Tuğrul Bey'in bu son verdiği kararda, bu isyanı fırsat bilen Arslan Besasirî'nin Musul ve Bağdat'ta katliamlar yapmasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır (Özgüdenli, 2021, s. 122). Nitekim İbnü'l-Esîr'in naklettiğine göre Tuğrul Bey (2022), Halife'nin başına gelenlerin yegâne sebebinin İbrahim Yınal olduğunu anladı ve bu sefer onu affetmedi (s. 81).

Sonuç

İbrahim Yınal, Tuğrul Bey döneminin en önemli simalarından biridir. Nitekim Rey, Hemedan ve Cibâl bölgesindeki şehirleri birer birer ele geçiren İbrahim Yınal olduğu gibi, Anadolu'da Bizans'a karşı zafer kazanarak Bizans'ın yenilmez olduğu telakkisini yıkan da İbrahim Yınal'dır. İbrahim Yınal'ın önemli bir şahsiyet olarak temayüz etmesi sadece zaferleri ile değil, aynı zamanda Tuğrul Bey'e karşı giriştiği isyan hareketleriyle de doğrudan alakalıdır. Selçuklu hanedanına mensup olan ve devlet adına önemli askerî başarılar kazanmış bir komutanı Sultan Tuğrul Bey'e karşı isyana sürükleyen hususun ne olduğu önemli bir konudur. Bu durumun en önemli sebebi Tuğrul Bey'in merkezî bir yönetim anlayışı benimsemesi ve Türk devlet telakkisinde yer alan "fetih hakkı" anlayışına muhalif hareket etmesidir. Nitekim Tuğrul Bey, başarılı Anadolu harekâtından sonra İbrahim Yınal'dan Hemedan şehri ile Cibâl bölgesindeki kalelerin kendisine teslim edilmesini istedi. Bu durum Tuğrul Bey'in talebini kabul etmeyen İbrahim Yınal'ın isyan etmesi sonucunu doğurdu. Ancak İbrahim Yınal isyanında başarılı olamadı. Daha sonra ise affedildi. Tuğrul Bey'in merkezî yönetim anlayışının İbrahim Yınal'ın ikinci isyanında da etkili olduğu görülmektedir. Nitekim İbrahim Yınal, ikinci defa isyan ettiğinde kendisine ait bir yönetim bölgesine sahip değildi. Tuğrul Bey'in emrindeki ordunun sayısının azlığından istifade ile isyan eden İbrahim Yınal, bu ikinci isyanında da başarılı olamadı ve bu isyanı onun idamına sebep oldu.

Kaynaklar

Abdurrahman İbnü'l-Cevzî. (2014). *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem, el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular* (Çev. A. Sevim). TTK Yayınları.

Agacanov, S. G. (2004). *Oğuzlar* (Çev. E. N. Necef ve A. Annaberdiyev). Selenge Yayınları.

Ahmed bin Mahmud. (1977). *Selçuk-nâme* (C.1). (Haz. E. Merçil). Tercüman 1001 Temel Eser.

Ayan, E. (2020). *Sultan Tuğrul Bey: Selçuklu İmparatorluğu'nun Kurucusu*. Kronik Kitap.

Ayönü, Y. (2021). *Selçuklular ve Bizans*. TTK Yayınları.

Azîmî. (2006). *Azîmî Tarihi, Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler* (Çev. A. Sevim). TTK Yayınları.

Beyhakî, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin. (2022). *Târîh-i Beyhakî* (Çev. N. Lügal). TTK Yayınları.

Bündârî. (2016). *Zübdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-usra, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*. (Çev. K. Burslan). TTK Yayınları.

Güner, A. (2001). Kâkûyîler. İçinde. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 219-221). TDV Yayınları.

Gregory Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus). (1987). *Abû'l-Farac Tarihi* (C.1). (Çev. Ö. R. Doğrul). TTK Yayınları.

Honigmann, E. (1970). *Bizans Devletinin Doğu Sınırı* (Çev. Fikret Işıltan). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

İbnü'l-Adîm. (1982). *Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb, Seçmeler: Biyografilerle Selçuklular Tarihi* (Çev. A. Sevim). TTK Yayınları.

İbnü'l-Esîr. (2022). *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil'de Selçuklular)* (Çev. Abdülkerim Özaydın), Bilge Kültür Sanat.

Kafesoğlu, İ. (2021). *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*. Ötüken Neşriyat.

Kafesoğlu, İ. (1958). Selçuk'un Oğulları ve Torunları. *Türkiyat Mecmuası*, 13, 117-130.

Kaşgarlı Mahmûd. (1985). *Divanü Lûgat-it Türk* (C.1). (Çev. Besim Atalay). TDK Yayınları.

Kırzioğlu, F. (1971). Selçukluların Anı'yı Fethi ve Buradaki Selçuklu Eserleri. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 2, TTK Basımevi, 111-139.

Köymen, M. A. (2021). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri* (C.1). TTK Yayınları.

Köymen, M. A. (2019). *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. TTK Yayınları.

Köymen, M. A. (1976). *Tuğrul Bey ve Zamanı*. Kültür Bakanlığı Kültür Yayınları.

Kurtoğlu, Y. (2021). *Eski Orta Asya Türk Devletleri'nde Aile*. TTK Yayınları.

Merçil, E. (2021). *Büyük Selçuklu Devleti*. Bilge Kültür Sanat.

Merçil, E. (2018). Emîr Savtegin, *Selçuklular:Makaleler* (2. baskı, s. 70-83). Bilge Kültür Sanat.

Mîrhând, Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd. (2018). *Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)* (Trc. ve Not. E. Göksu), TTK Yayınları.

Ocak, A. (2022). *Selçukluların Dinî Siyaseti (1040-1092)*. Kronik Kitap.

Öngül, A. (2022). *Büyük Selçuklular*. Çamlıca Yayınları.

Özaydın, A. (1991). Annâzîler. İçinde. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C.3, ss. 215-216). TDV Yayınları.

Özgüdenli, O. G. (2021). *Selçuklular: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*. (C.1). İSAM Yayınları.

- Peacock, A.C.S. (2023). *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu: Yeni Bir Yorum* (Çev. Z. Rona). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Piyadeoğlu, C. (2013). Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal. *Türkiyat Mecmuası*, 23 (2), 117-143.
- Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman. (2020). *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti)* (Çev. A. Ateş). TTK Yayınları.
- Reşîdü'd-dîn Fazlullâh. (2020). *Câmiü't-Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)* (Çev. E. Göksu-H. H. Güneş). Bilge Kültür Sanat.
- Sadrü'd-dîn el-Hüseyinî. (1999). *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye* (Çev. N. Lugal). TTK Yayınları.
- Sevim, A. (2020). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*. TTK Yayınları.
- Sevim, A. (2002). *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*. TTK Yayınları.
- Sevim, A. & Merçil, E. (2020). *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*. TTK Yayınları.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî. (2011). *Mir'âtü'z-zaman fî Târihi'l-âyân, Mir'âtü'z-zaman fî Târihi'l-âyân'da Selçuklular* (Çev. A. Sevim). TTK Yayınları.
- Şemseddin Sami. (2019). *Kamus-ı Türkî* (Haz. P. Yavuzarslan). TDK Yayınları.
- Şeşen, R. (2003). İbn Hassûl ve Tafdîl el-Etrak Ala Sair el-Ecnad Adlı Risalesinin Tercümesi. *Tarih Dergisi*, 38, 119-142.
- Turan, O. (2022). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2021). *Selçuklular ve İslâmiyet*. Ötüken Neşriyat.
- Urfalı Mateos. (2019). *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (Çev. H. D. Andreasyan). TTK Yayınları.
- Yazar, N. (2017). *Büyük Selçuklu Devleti'nde İktidar Mücadeleleri*. Otto Yayınları.
- Yazıcı, N. (2018). *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*. TDV Yayınları.
- Yinanç, M. H. (2020). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri (C.1)*. TTK Yayınları.
- Zahîru'd-dîn Nîşâbûrî. (2018). *Selçuknâme* (Çev. A. G. Fidan). Kopernik Kitap.